

ОСНОВНІ НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ПРОДУКТИВНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ В АСПЕКТІ РОСЛИННИЦТВА ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Стаття присвячена питанню збереження та підвищення продуктивності сільськогосподарських земель Харківської області в аспекті рослинництва. Прیدілено увагу антропогенним факторам, які можуть позитивно впливати на продуктивність сільськогосподарських угідь. Проаналізовано просторово-часові особливості внесення мінеральних та органічних добрив в сільськогосподарські землі. Прیدілено увагу проблемі застосування інноваційних систем ведення землеробства і впровадження нових технологій вирощування сільськогосподарських культур з метою підвищення продуктивності земель сільськогосподарського призначення.

Ключові слова: земельні ресурси, земельний фонд, сільськогосподарські угіддя, раціональне землекористування, оптимізація структури землеробства, продуктивність, система землеробства.

Н.В. Добровольская. **ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ ПОВЫШЕНИЯ ПРОДУКТИВНОСТИ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ЗЕМЕЛЬ В АСПЕКТЕ РАСТЕНИЕВОДСТВА ХАРЬКОВСКОЙ ОБЛАСТИ.** Статья посвящена вопросу сохранения и повышения продуктивности сельскохозяйственных земель Харьковской области в аспекте растениеводства. Уделено внимание антропогенным факторам, которые могут положительно влиять на производительность сельскохозяйственных угодий. Проанализированы пространственно-временные особенности внесения минеральных и органических удобрений в сельскохозяйственные земли. Уделено внимание проблеме применения инновационных систем ведения земледелия и внедрения новых технологий выращивания сельскохозяйственных культур с целью повышения продуктивности земель сельскохозяйственного назначения.

Ключевые слова: земельные ресурсы, земельный фонд, сельскохозяйственные угодья, рациональное землепользование, оптимизация структуры земледелия, продуктивность, система земледелия.

Постановка проблеми. Земельні ресурси відіграють визначальну роль в людській господарській діяльності, зокрема вони є головним засобом виробництва та просторовою базою для розміщення та функціонування галузей сільського господарства, а особливо в аспекті рослинництва. Земельні ресурси виступають найважливішою складовою частиною ресурсної бази землеробства і забезпечують найголовніші потреби суспільства. Характер і якість земель, родючість та продуктивність використання сільськогосподарських угідь визначають ефективність аграрного виробництва, можливість розв'язання продовольчої проблеми, рентабельність та прибутковість праці в аграрній сфері країни в цілому та окремих регіонів України [8].

Пошуки шляхів підвищення продуктивності сільськогосподарських земель потребують подальших цілеспрямованих досліджень, які б враховували усю сукупність факторів (природних і антропогенних), які негативно чи позитивно впливають на продуктивність земель. Проведення досліджень такого напрямку дозволить розробити систему науково обґрунтованих рекомендацій з територіального планування використання земель сільськогосподарського призначення для кожного регіону країни, з метою удосконалення та поліпшення екологічних аспектів використання угідь, а головне – підвищення економічних показників у сільському господарстві. Тому на сьогодні в умовах особливого значення розвитку сільського господарства для економіки окремих регіонів та країни в цілому проблема пошуку шляхів збільшення

продуктивності земель сільськогосподарського призначення набуває особливої актуальності. З наведеного вище випливає мета даного дослідження – проаналізувати основні шляхи підвищення продуктивності земель сільськогосподарського призначення в аспекті рослинництва на регіональному рівні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питанням розробки загальних методичних підходів та аспектів оцінки стану земельних ресурсів та продуктивності сільськогосподарських земель в останній період присвятили свої роботи такі вітчизняні вчені, як В.П. Гудзь [5], З.П. Паньків [8], В.К. Збарський [3], В.О. Єщенко [4]. Але актуальним залишається аналіз та пропозиції щодо підвищення продуктивності земель на регіональному рівні.

Виклад основного матеріалу. Територія Харківської області на 2011 рік становить 3141,8 тис. га. Вона характеризується надзвичайно високим показником сільськогосподарської освоєності, оскільки сільськогосподарські землі займають 2418,6 тис. га, тобто 77 % від загальної площі регіону. В структурі сільськогосподарських угідь області переважає рілля – 79,7 %, в той час як пасовища займають лише 12,8 %, сіножаті — 4,9 %, перелоги — 0,6 %, багаторічні насадження – 2,0 % [7]. Відсоток розораності території Харківської області свідчить про надзвичайно високий рівень використання землі для потреб рослинництва, що супроводжується постійним виснаженням природних властивостей земельних ресурсів та поступовим падінням родючості, і, як наслідок,

продуктивності земель сільськогосподарського призначення.

У загальному розумінні, продуктивність земель – це притаманна землям властивість підтримувати зростання будь-якої рослинності. Продукція сільського господарства в аспекті рослинництва – це продукти рослинного походження, отримані внаслідок вирощування сільськогосподарських культур, а також обсяг зміни незавершеного виробництва у рослинництві та обсяг вирощування молодих багаторічних насаджень за рік [10].

Продукція рослинництва у господарствах всіх категорій та продукція рослинництва з розрахунку на одну особу в Харківській області мають схожу динаміку: помітне їхнє зменшення після кризи 2008 року та нарощування

продукції після 2010 року, на що вплинули поступовий вихід з кризи та сприятливі погодні умови (рис. 1).

На продуктивність земель сільськогосподарського призначення впливають як природні фактори (клімат, рельєф, рівень залягання підземних вод тощо), так і антропогенні фактори (виснаження земель, засолення, заболочення, забруднення тощо). Впливати на природні фактори безпосередньо людина не може, вона може лише опосередковано або зменшувати чи збільшувати їхній вплив на продуктивність земель, або пристосовуватися до конкретних природних умов, використовуючи їх найбільш ефективно для певних сільськогосподарських культур.

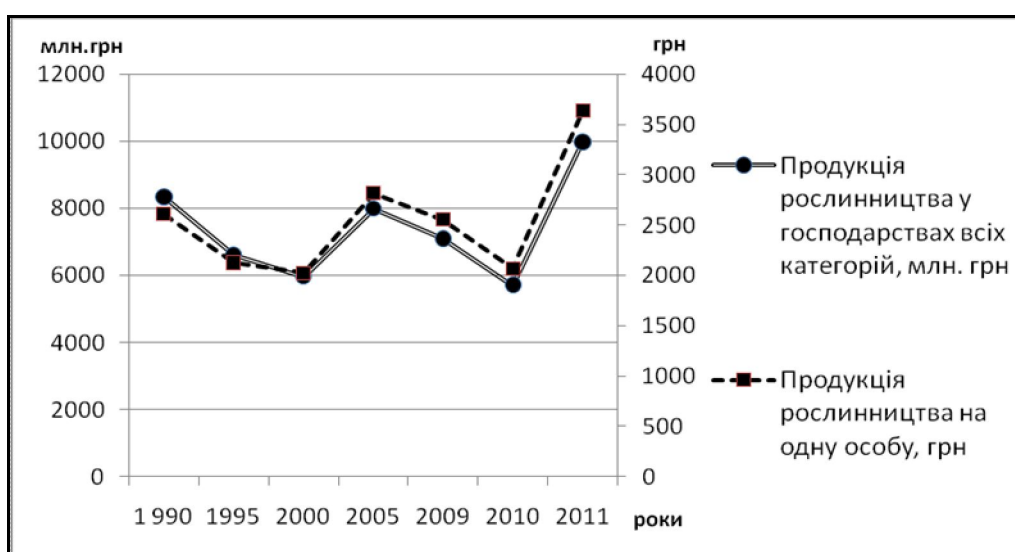

Рис. 1. Динаміка продукції рослинництва у господарствах всіх категорій та продукції рослинництва на одну особу в Харківській області (побудовано за даними [10])

Зовсім інша справа з впливом антропогенних факторів на продуктивність сільськогосподарських земель. Людина, яка сама стає причиною деструктивних факторів, сама й знаходить нові напрями та заходи для відновлення та покращення стану порушених земель.

У галузі сільського господарства продуктивність земель залежить насамперед від їх родючості. Рівень продуктивності земель постійно змінюється, адже відбувається постійний вплив тих чи інших факторів на родючість ґрунтів, як в бік його погіршення (виснаження, змив орного шару тощо), так і в бік покращення (внесення добрив, впровадження інноваційних землеробських технологій, застосування нового обладнання, оптимізація територіального планування сільськогосподарських насаджень).

Одним з напрямів збільшення продуктивності сільськогосподарських земель виступає

процес *внесення органічних і мінеральних добрив*. Під системою внесення добрив розуміти комплекс організаційно-господарських заходів раціонального використання мінеральних і органічних добрив, що спрямоване на підвищення родючості ґрунту, підвищення врожайності всіх культур [5].

Система внесення добрив повинна вирішувати наступні завдання: а) збільшення кількості та якості урожаю сільськогосподарських культур; б) підвищення і поступове вирівнювання родючості ґрунту; в) інтенсифікація землеробства; г) ефективне використання добрив; д) охорона оточуючого середовища тощо.

Розвиток сільського господарства на сьогоднішній день неможливий без використання мінеральних добрив, які дозволять підвищити родючість ґрунтів, збільшити врожайність, підвищити якість сільськогосподарської продукції.

Але недотримання науково обґрунтованих заходів під час застосування добрив, недосконалість способів їх використання може призвести до негативного впливу мінеральних добрив на окремі компоненти біосфери, на стан навколишнього природного середовища та на людину [5]. Забруднення навколишнього середовища при використанні мінеральних добрив відбувається в основному через недосконалість властивостей і хімічного складу добрив та порушення технології виробництва, зберігання та застосування мінеральних добрив.

Регулювання родючості ґрунту в інтенсивному землеробстві спрямоване на відновлення запасів органічної речовини в ґрунті, що досягається, насамперед, внесенням органічних добрив.

Протягом останніх років в Харківській області спостерігається значне зменшення кількості внесення органічних добрив, і лише трохи збільшилася кількість внесення мінеральних добрив в сільськогосподарські землі для підвищення їхньої родючості, однак, ця кількість внесених добрив залишається недостатньою для оптимального збагачення ґрунтів (рис. 2). Процес скорочення внесення в ґрунт органічних добрив пов'язаний, передусім, зі зменшенням поголів'я сільськогосподарських тварин, проте також зменшується кількість органічних добрив, які вносяться безпосередньо під посіви. На 2010 рік загальна посівна площа області становила 1147,4 тис га, 70 % площі було удобрено мінеральними добривами і лише 1 % – органічними [7].

У просторовому відношенні найбільша площа, удобрена мінеральними та органічними добривами, спостерігається у Вовчанському, Великобурлуцькому та Лозівському районах, в

той же час як у Печенізькому та Коломацькому районах удобрена площа найменша (рис. 3). Такі значення пояснюються насамперед розмірами самих районів. Більш цікавим є просторове дослідження частки удобреної посівної площі мінеральними та органічними добривами. Найбільшого значення вона досягає у Дергачівському, Барвінковському та Кегичівському районах, які не є лідерами у показнику загальної удобреної площі, а Дергачівський район взагалі за цим показником є одним з аутсайдерів. Проте 90 % удобреної посівної площі свідчить про раціональне ведення землеробства, що сприяє підвищенню продуктивності сільськогосподарських земель. Найменші значення частки удобреної посівної площі спостерігаються в Харківському, Чугуївському, Балаклійському та Шевченківському районах. В перших двох районах це пояснюється іншою спеціалізацією, в третьому районі велика загальна площа сільськогосподарських угідь, нестача коштів та умов для внесення потрібної кількості добрив, в останньому випадку грає роль загальна депресивність району.

На збільшення продуктивності сільськогосподарських земель також впливає застосування інновацій у землеробстві, до яких можна віднести як новітні системи ведення землеробства, так і розробку і впровадження нових технологій вирощування сільськогосподарських культур.

В якості сучасної системи ведення землеробства пропонується розглядати технологію прямого посіву (або технологію нульової обробки, No-Till). Запропонована обробка ґрунту передбачає прямиий посів по стерні або дернині з попередніми внесенням гербіцидів і формуванням дрібних борозенок для розміщення

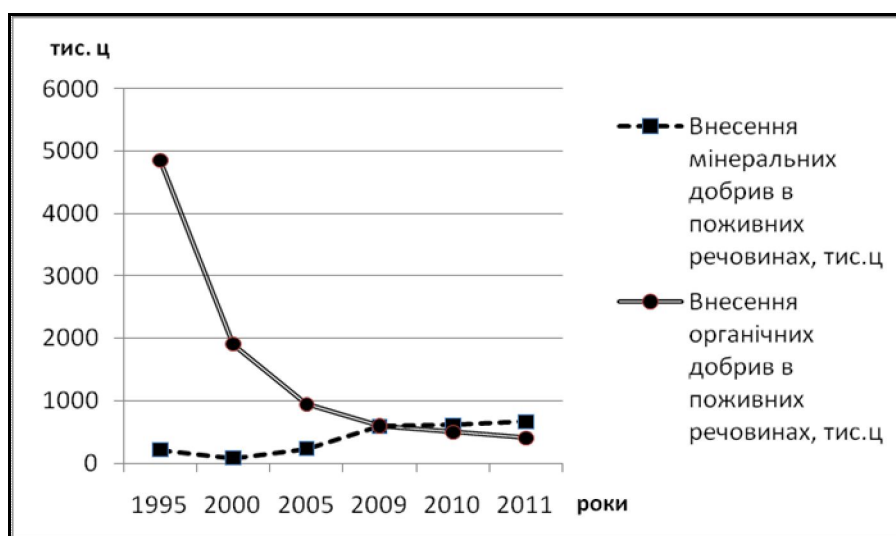

Рис. 2. Динаміка внесення мінеральних та органічних добрив в поживних речовинах у посівні площі Харківської області (побудовано за даними [10])

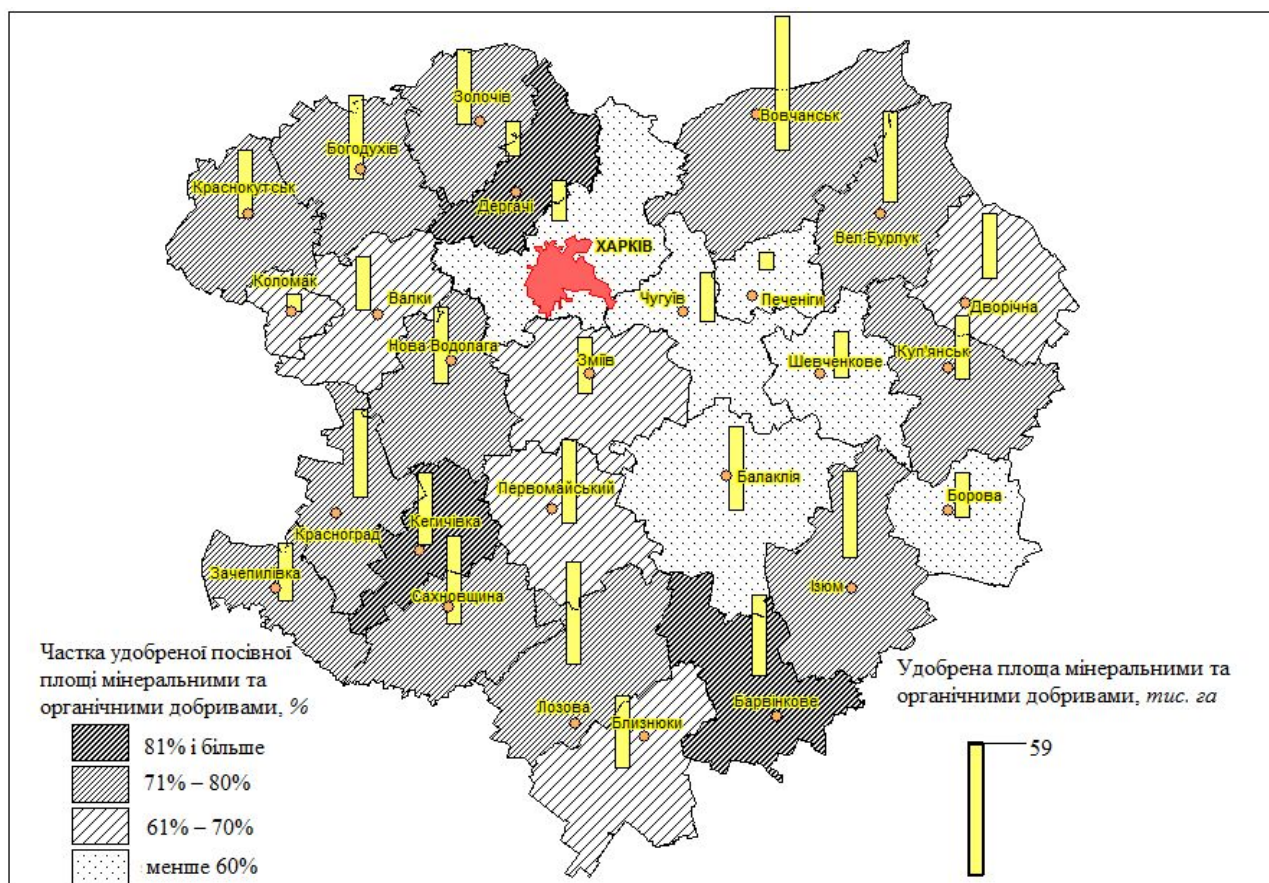

Рис. 3. Удобрена площа та частка удобреної площі мінеральними та органічними добривами у сільськогосподарських підприємствах по районах Харківської області у 2010 році (побудовано за даними [7])

насіння [1]. Перспективи та переваги застосування цієї системи ведення землеробства з метою підвищення продуктивності сільськогосподарських земель вже були проаналізовані в попередніх дослідженнях [11].

У світі все більш відомим стає впровадження біологічної (органічної) технології вирощування сільськогосподарських культур, її кінцева мета – екологічно збалансоване землеробство з метою забезпечення людини екологічно чистими продуктами харчування. Органічні системи землеробства можуть бути більш прибутковими за рахунок наступних чинників: менша частка відходів, великі урожаї, велика посухостійкість. Більш того, дослідження виявили, що споживачі по всьому світу готові платити велику ціну за продукцію органічного землеробства. Проте на сьогодні в Україні органічним землеробством займаються лише окремі сільськогосподарські підприємства без державної підтримки на законодавчому рівні. Позитивною тенденцією є лише створення громадських організацій, клубів органічного землеробства [6].

Висновки. 1. Повне задоволення потреб населення Харківської області в продуктах хар-

чування рослинного походження вимагає постійного підтримання та збільшення продуктивності сільськогосподарських земель. Проте останніми роками спостерігаються проблеми виснаження земель, падіння родючості, екстенсивного ведення землеробства, що примушує шукати нові напрями підвищення продуктивності земель сільськогосподарського призначення.

2. В рослинництві Харківської області існує проблема недостатньої кількості внесення добрив у посівні площі. За останні роки намітилася тенденція до збільшення кількості внесення мінеральних добрив, проте продовжує зменшуватися внесення органічних.

3. На сьогодні у Харківській області кількість внесених добрив не відповідає обсягам посівних площ. У територіальному відношенні існує група районів, в яких необхідно в першу чергу збільшувати кількість внесених добрив – Близнюківський, Валківський, Дворічанський, Коломацький, Первомайський, Печенізький, Харківський, Чугуївський, Шевченківський.

4. Підвищення продуктивності земель сільськогосподарського призначення в аспекті рослинництва Харківської області неможливе без єдності технологічного і технічного забезпе-

чення, планування та підбору земель для певних культур, впровадження інноваційних систем та технологій, а також територіальної організації землеробства, яка б враховувала усі екологічні, економічні та соціальні аспекти ведення господарства.

5. У подальших дослідженнях планується проаналізувати просторово-часові особливості

та природно-антропогенні фактори зміни продуктивності основних видів сільськогосподарських культур Харківської області з метою розроблення детальної схеми оптимальної структури посівних площ для основних сільськогосподарських культур.

Література

1. *Агрономіка*. — Режим доступу: <http://agronomic.ru/stati/obrabotka-potchvy/minimalizatsiya-obrabotki-potchvy-122.html>
2. Довкілля Харківської області (статистичний збірник) / [За редакцією О.М. Ракітіної]. — Х., 2011. — 123 с.
3. Економіка сільського господарства: Навч. посібник / Збарський В.К., Мацибора В.І., Чалий А.А. та ін.; За ред. В.К. Збарського і В.І. Мацибори. — К.: Каравела, 2009. — 264 с.
4. Загальне землеробство: Підручник / За ред. В.О. Єценка. — К.: Вища освіта, 2004. — 336 с.: іл.
5. Землеробство з основами ґрунтознавства і агрохімії / За ред. В.П. Гудзя. 2 видання. — К.: Центр учбової літератури, 2007. — 408 с.
6. Кисель В.И. Биологическое земледелие в Украине: проблемы и перспективы. — Х.: Штрих, 2000. — 162 с.
7. Міністерство екології та природних ресурсів України. — Режим доступу: <http://www.menr.gov.ua/content/article/5993>
8. Паньків З.П. Земельні ресурси: Навчальний посібник. — Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2008. — 272 с.
9. Сільське господарство Харківської області (статистичний збірник) / [відповідальна за випуск К.П. Воловікова]. — Х., 2010. — 159 с.
10. Харківська область у 2011 році (статистичний щорічник) / [під ред. О.Г. Мамонтової]. — Х., 2012. — 582 с.
11. Чуєв О.С., Перспективи та економічна вигідність впровадження технології прямого посіву в землеробстві Харківської області. / О. С. Чуєв, Н. В. Добровольська // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Регіон-2013: суспільно-географічні аспекти» (18–19 квітня 2013 року м. Харків) / Гол. ред. колегії Л. М. Немець. — Х.: 2013. — 405 с. — С. 398–401.

УДК 911.3

П.О. Кобилін, аспірант,
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

МІСЦЕ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ В СИСТЕМІ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

В статті розглядається аналіз місця Харківської області в системі загальної середньої освіти в Україні. Подано визначення поняття «загальна середня освіта», визначено типи закладів загальної середньої освіти, проаналізовано динаміку народжуваності населення у Харківській області за 1995-2011 рр., зображено динаміку чисельності закладів загальної середньої освіти, учнів, випускників, учителів у них за 2005-2011 рр.; визначено питому вагу та його рейтинг регіону за показниками розвитку загальної середньої освіти.

Ключові слова: загальна середня освіта, загальноосвітній заклад, народжуваність, ранжування показників, соціальна інфраструктура, школа II ступеню, школа III ступеню.

П.А. Кобылин. МЕСТО ХАРЬКОВСКОЙ ОБЛАСТИ В СИСТЕМЕ СРЕДНЕГО ОБРАЗОВАНИЯ В УКРАИНЕ. В статье рассматривается анализ места Харьковской области в системе общего среднего образования в Украине. Представлено определение понятия «общее среднее образование», определены типы учреждений общего среднего образования, проанализирована динамика рождаемости населения в Харьковской области за 1995-2011 гг, показана динамика численности общеобразовательных учреждений, учеников, выпускников, учителей в них за 2005-2011 гг., определены удельный вес и рейтинг региона по показателям развития общего среднего образования.

Ключевые слова: общее среднее образование, общеобразовательное учреждение, рождаемость, ранжирование показателей, социальная инфраструктура, школа II степени, школа III степени.

Постановка проблеми. Важливе місце в розвитку соціальної інфраструктури посідає система освіти і особливо система загальної освіти, оскільки вона забезпечує всебічний розвиток особистості, виховання свідомого ставлення учнів до свого здоров'я, навколишнього середовища, виховання патріотизму тощо. Саме вона формує первинну базу знань учнів, які лю-

дина використовує впродовж свого життя. Тобто від рівня розвитку загальної середньої освіти залежить саме рівень культури і освіченості громадян, тому доступність для учнів закладів мережі загальної середньої освіти є дуже актуальним питанням.

Поряд з постійним розвитком цієї сфери існують територіальні відмінності в розвитку за-